

# SOM1032 Groot Ziekengasthuis

## ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Naam: Groot Ziekengasthuis, hoofdgebouw

Plaats: Binnenstad

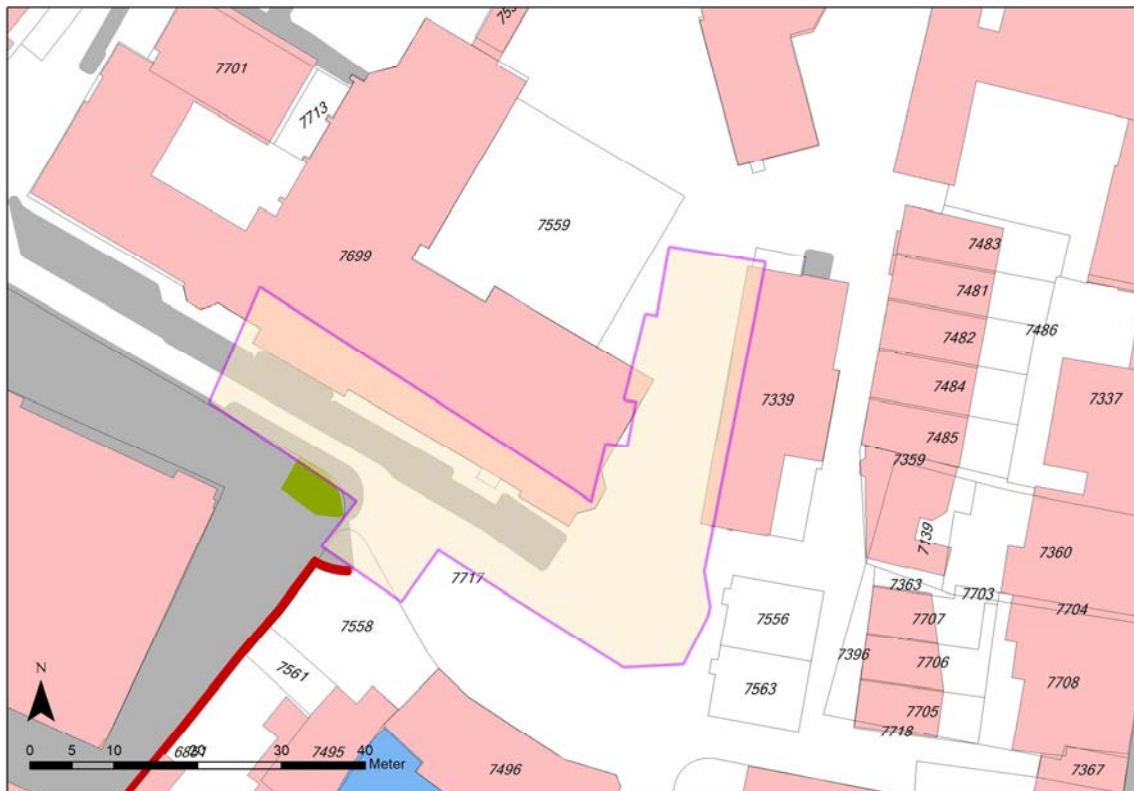
Complextype: Gasthuis / Klooster

Datering: ca. 1470 - 1913

Beschrijving: Hoofdgebouwen van het voormalige Groot Ziekengasthuis dat tussen ongeveer 1470 en 2010 op dit terrein was gevestigd. Het middeleeuwse hoofdgebouw is in 1913 gesloopt. Er naast verscheen toen nieuwe bebouwing waarna resten onder de bestrating en plantsoenen op het ziekenhuisterrein zijn komen te liggen. De beschermde resten betreffen de fundering van het hoofdgebouw annex kapel van rond 1470 en het aansluitende zogenaamde Spaanse Huis dat waarschijnlijk uit de 17<sup>de</sup> eeuw dateert maar mogelijk deels nog ouder is.

## Kaarten

### Locatie



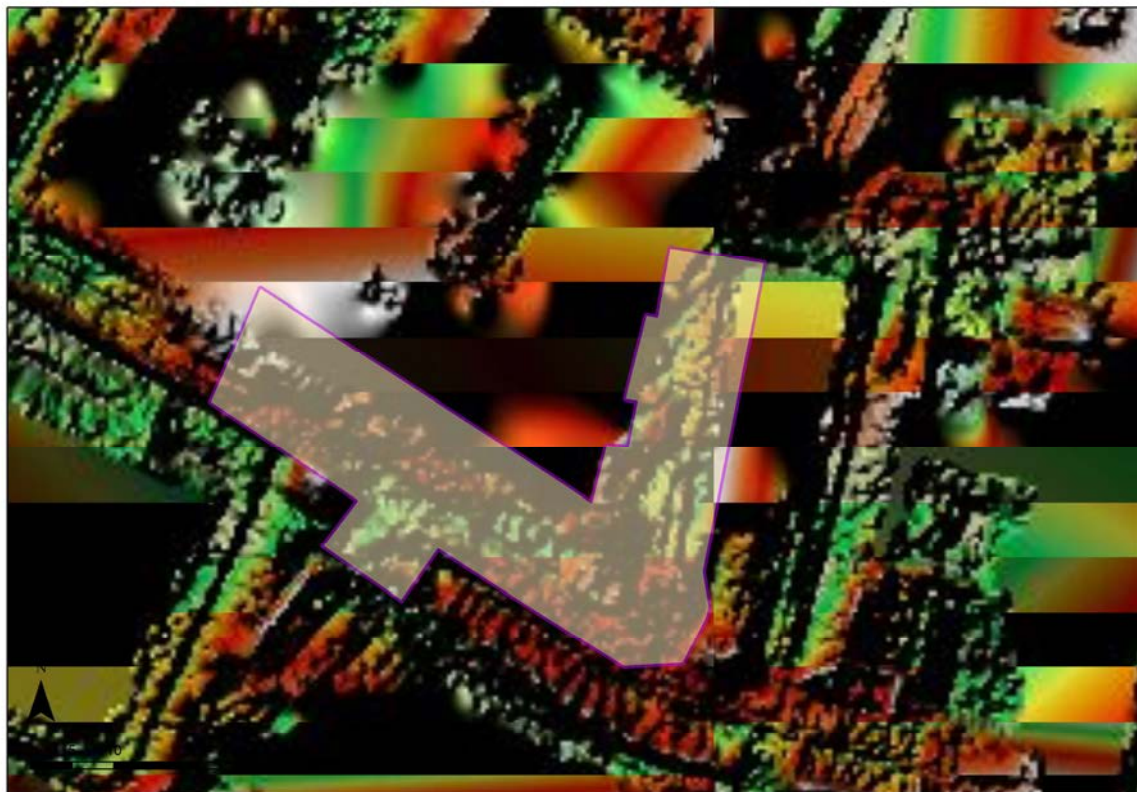
Bron: topografische gegevens in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

## Luchtfoto



Bron: luchtfoto 2020 in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

## AHN



Bron: AHN 3, maaiveld – hillshade



## INVENTARISATIE

### Landschappelijke en/of historische gegevens

Het gasthuis bestond in ieder geval al in 1274. Op 30 maart van dat jaar beloofde het stadsbestuur de schenkingen te verdelen die Willem van Gent per testament vermaakt had. Tot de begunstigden behoorde ook het gasthuis. Het eerste gasthuis lag in een gebied, begrensd door Annaplaats, Hinthamerstraat en Gasselstraat (verbastering van Gasthuisstraat), buiten de oudste stadsmuren. Daar hoorde het ook, want in die tijd was het gasthuis waarschijnlijk niet alleen bedoeld voor zieken, maar ook voor de opvang van vreemdelingen, die na het sluiten van de stadspoorten bij de stad aankwamen en onderdak voor de nacht nodig hadden of geen geld hadden om in een herberg te slapen. Toch lag de nadruk al gauw op het opvangen van arme zieke mensen. Arme mensen, want de rijken werden thuis verzorgd. Toen de stad in de 14e en 15e eeuw toenam in omvang en inwoners, nam hiermee ook het gebrek aan ruimte in de binnenstad toe. Op het terrein waar het eerste Gasthuis was gevestigd was geen uitbreiding mogelijk. In 1457 werd toestemming verleend om het Gasthuis te verplaatsen.

Na aankoop van gronden aan de noordzijde van de Binnendieze verhuisde men rond 1470 naar dit gebied; het huidige Gasthuisterrein. Het Gasthuiscomplex werd in de nieuwe tijd diverse malen uitgebreid en voorzien van onder meer een pesthuis, een bakkerij, een brouwerij en een timmerwerkplaats. Het Gasthuis zelf bestond uit grote ziekenzalen, grenzend aan een kapel aan de oostkant. Ook was er een stenen toegangspoort aanwezig, die heden nog bestaat, tegen de westelijke grens van het plangebied. In de 16e eeuw werd het zogenaamde Regentenhuis opgericht met een overkluizing over de Binnendieze. Aan de oostzijde van het achterterrein werd in het begin van de 17e eeuw het 'Spaanse Huis' gebouwd, voor lijders aan de Spaanse ziekte of syfilis. Rond 1843 werd het Gasthuis uitgebreid en voorzien van een extra verdieping en nieuwe gevels. Vervolgens werd in 1878 met de komst van de kloosterzusters van de Heilige Carolus Borromeus als ziekenverzorgsters het apotheekcomplex uitgebreid. Tegelijkertijd werd ook het Regentenhuis met een zolderverdieping verhoogd. In 1903 werd het kantoor van de Godshuizen in de Gasthuissteeg gebouwd. Het Groot Gasthuis maakte namelijk vanaf 1880 deel uit van de Godshuizen; een overkoepelend orgaan voor de verschillende katholieke zorginstellingen van 's-Hertogenbosch.

In 1908 werd het middeleeuwse pesthuis gesloopt om ruimte te maken voor nieuwbouw. Daarna is in 1911 het 17e-eeuwse 'Spaanse Huis' gesloopt. Op de bouwrijp gemaakte vlakke van het voormalige achterterrein is daarna in 1911 het zogenaamde 'stergebouw' gebouwd volgens de nieuwste inzichten op het gebied van ziekenhuisbouw. Ook werden in deze periode een ketelhuis en bakkerij/wasserijgebouw opgericht. In 1913 werd uiteindelijk ook het middeleeuwse Gasthuis uit 1470 gesloopt en werd er ter plaatse van de oorspronkelijke locatie een nieuw ziekenhuiscomplex gebouwd (ca. 1915). Naast het nieuwe ziekenhuis werden onder meer het Mariapaviljoen voor mensen met besmettelijke ziekten, een mortuarium, een zusterhuis en een apotheek gebouwd.

### Archeologische en bodemkundige gegevens

Opgavingen en archeologische begeleiding op diverse locaties op het terrein van het voormalige Groot Ziekengasthuis vanaf 2017 (projectcode BGZG).

In het kader van de herontwikkeling van het terrein van het voormalige Groot Ziekengasthuis zijn door BAAC b.v. op diverse locaties archeologische onderzoeken uitgevoerd. Het betrof voornamelijk begeleidingen in het kader van de aanleg van kabels, leidingen en rioleringen en de sanering van de bovengrond. Veel van de archeologische resten zijn in de ondergrond blijven zitten. Tijdens deze onderzoeken kwam ook de fundering van het hoofdgebouw (inclusief kapel) van het gasthuis aan het licht alsmede de fundering van het daarop aansluitende Spaanse Huis. Daarbij bleek onder andere dat de vloer van de voormalige ziekenzaal nog goed bewaard was gebleven en zelfs sporen bevatte van de bedden/bedsteden die hierin stonden. Tijdens het onderzoek is in het kader van sanering de bovengrond verwijderd tot op de archeologische resten (funderingen en vloeren) die vervolgens zijn afgedekt met signaaldook. Tijdens het onderzoek bleken de resten zodanig goed bewaard gebleven te zijn dat het zinvol wordt geachte de resten door middel van de aanwijzing tot archeologisch monument te beschermen. Dit geldt voor de voormalige ziekenzaal, de kapel en het Spaanse huis. Buiten deze gebouwen was de ondergrond sterker verstoord waardoor dit gebied niet in aanmerking kwam voor aanwijzing als monument.

### Bouwhistorische gegevens

Binnen het te beschermen gebied zijn geen bovengrondse restanten van het middeleeuwse gasthuis bewaard gebleven.

### Beeldmateriaal



Bron: kadastrale minuut 1832 in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch



Jacob van Deventer 1545



Braun en Hogenberg 1588



Van de Mijll 1773



Kadastrale minuut 1823:

## Verstoringsen

Binnen het te beschermen gebied hebben door de sloop en het leggen van kabels en leidingen weliswaar verstoringen plaats gevonden, maar deze zijn relatief beperkt gebleven. Op veel plaatsen zijn zelfs de vloerniveaus nog goed bewaard gebleven. De begrenzingen van het monument zijn ten dele gebaseerd op de begrenzing van de relatief goed bewaarde bebouwing.

## Veldbezoek

Er heeft geen veldbezoek plaatsgevonden aangezien het terrein overbouwd is.

## Risico op degradatie

Na het archeologisch onderzoek zijn de restanten afgedekt met signaaldoek. Hiermee wordt voorkomen dat de resten bij graafwerkzaamheden per ongeluk beschadigd worden. Omdat het veelal muurresten betreft is risico op fysieke degradatie klein.

## Literatuur

Aarts, A.C., 2020: 's-Hertogenbosch

Burg. Loeffplein, perceelnr. 2679. In H.L. Janssen: Van Bos tot Stad, Opgravingen in 's-Hertogenbosch 138-145.

Bloemink 1997: Onderzoeksverslag van het archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar de tuinmuren van het Claraklooster te 's-Hertogenbosch. (intern rapport 42).



## INTERPRETATIE

Wat:

- Uit de onderzoeken die hebben plaats gevonden kan worden afgeleid dat archeologische resten bestaan uit restanten van het middeleeuwse gasthuiscomplex en latere fases daarvan. Het gaat daarbij om funderingen, kelders, vloeren, putten, ophogingslagen, kuilen greppels etc. Afgezien van (sub)-recente verstoringen zijn de sporen en muren over het algemeen goed bewaard gebleven
- Met name in diepe grondlagen, greppels en waterlopen en beerputten kunnen kwetsbare vondstmateriaal verwacht worden.

Waar:

- De archeologische resten liggen binnen 0,5 tot 1 meter beneden maaiveld en zijn afgedekt na de archeologische begeleiding afgedekt met signaaldook. De resten liggen circa 50-55cm onder het huidige maaiveld.
- Omdat de sporen alleen oppervlakkig zijn bloot gelegd zijn ter plaatse van het monument geen gegevens voorhanden over de diepte van de sporen. Op basis van archeologische informatie in de omgeving van het monument kan ervan uitgegaan worden dat het natuurlijke maaiveld (veen) hier tot 2,35+ NAP aanwezig was. Daarop bevindt zich een antropogeen ophogingspakket. De diepste sporen van bewoning/bebouwing bevinden op ongeveer 3,50m +NAP.
- De begrenzing van het monument valt samen met de buitencontour van het hoofdgebouw (ziekenzaal en kapel) en het Spaanse huis. Waar dit archeologisch is onderzocht is deze contour exact bekend. Buiten de opgegraven delen is de contour gebaseerd op de bebouwingscontour die te zien is op de kadastrale minuut van 1823. Deze is opnieuw gegeorefereerd op basis van de opgegraven resten. Vanwege de onzekerheidsmarge en mogelijke versnijdingen van de funderingen is aan alle zijnde een marge van 20 cm rondom de buitenmuur aangehouden.

## WAARDERING

Conform de KNA-systematiek.

Waarden	Criteria	Waardering	Onderbouwing
Beleving	schoonheid	nee	Van de middeleeuwse gebouwen of de bijbehorende grenzen is niets meer in het huidige straatbeeld herkenbaar
	herinneringswaarde	ja	Het betreft resten van het historisch bekende middeleeuwse Groot Ziekengasthuis waarvan de opvolger nog tot 2010 op deze plaats heeft gefunctioneerd
Fysieke kwaliteit	gaafheid	3	Gaafheid scoort hoog aangezien de resten nog gaaf in de ondergrond aanwezig zijn. Zelfs vloerniveaus met afdrukken van de bedden zijn nog bewaard gebleven.
	conservering	3	Organische resten zijn (zoals overal in de binnenstad) in diepe en watervoerende lagen goed bewaard gebleven
Inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	3	Zeldzaamheid scoort hoog omdat dit het grootste en belangrijkste gasthuis was in de stad.
	informatiewaarde	3	Informatiewaarde scoort hoog aangezien er weinig over het gasthuiscomplex bekend is en de resten goed bewaard zijn gebleven.
	ensemblewaarde	3	het terrein maakt deel uit van de Bossche binnenstad en vormt dus een deel van een groot ensemble. Het maakt ook deel uit van het complex van het Groot Ziekengasthuis waarvan nog veel gebouwen uit de 19 <sup>de</sup> en vroege 20 <sup>ste</sup> eeuw en zelfs nog enkele middeleeuwse gebouwen (regentenkamer) behouden zijn gebleven.
	representativiteit	3	Representativiteit scoort hoog omdat het hoofdgebouw representatief lijkt te zijn voor middeleeuwse ziekenzalen in noordwest Europa waar vaak sprake is van een ziekenzaal die aansluit op een kapel.

## SOM1032 Groot Ziekengasthuis



Binnen het monument is één vrijstellingsregime van toepassing

- Binnen het gehele monument is voor alle ingrepen waarbij de ondergrond dieper dan 30 cm onder het huidige maaiveld wordt geroerd of grond wordt opgebracht een omgevingsvergunning noodzakelijk. Tot de vergunningplichtige ingrepen horen alle graafwerkzaamheden waaronder: ophogen, egaliseren, leggen van kabels en leidingen, planten van grote bomen en uitfrezes van stobben.